

FÓRUM ARCHIVÁROV

Roč. X č. 9

November 1999

3. archívnych dní na Slovensku ...

Slovenská národná banka 1939 - 1945

Krátko po získaní autonómie Slovenska si potrebu zmien v Národnej banke Česko-Slovenskej (NBČ-S) uvedomovali samotní vedúci pracovníci slovenských filiálok banky. Už v druhej polovici októbra roku 1938 predostreli prednosta bratislavskej filiálky Martin Kollár a prednosta nitrianskej filiálky Miloš Lajda Ministerstvu hospodárstva Slovenskej krajiny svoje návrhy na reorganizáciu NBČ-S. Cieľom týchto zmien bolo získať zodpovedajúci podiel Slovenska na správe Národnej banky a zároveň dosiahnuť stabilizáciu finančných a hospodárskych pomerov. Spomínané návrhy ako aj návrhy Zväzu slovenských bánk spracovalo Ministerstvo hospodárstva a predložilo ich

Slovenskej krajinskej vláde. Tá ich na svojom zasadnutí koncom októbra 1938 prerokovala a schválila. Zamýšľanú koncepciu reformy banky predostrelo Ministerstvo hospodárstva 16. decembra 1938 ústrednej vláde a ústrediu NBČ-S v Prahe. Z pripravovaných rozsiahlych zmien sa však realizovalo len vymenovanie Fraňa Tisa za člena bankovej rady, Jozefa Rybára do revidujúceho výboru a Jozefa Fundárka za viceguvernéra.

Vývoj sa nakoniec uberal iným smerom a namiesto pripravovanej reorganizácie Národnej banky musela vláda Slovenského štátu v krátkom čase pristúpiť k vybudovaniu nového emisného ústavu. Istou výhodou bola skutočnosť, že už bola

vytvorená skupina odborníkov, ktorí svoje predstavy o reorganizácii banky rozpracovali a prispôbili návrhu na vytvorenie novej centrálnej banky.

Prvé medzištátne rokovania týkajúce sa konštituovania Národnej banky prebiehali v dňoch 20. až 22. marca 1939 v Berlíne. Ich výsledky boli súčasťou Protokolu o hospodárskej a finančnej spolupráci medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom a zahrňovali okrem iného aj otázku názvu centrálnej banky, meny a realizácie menovej rozluky. Dohovor konkretizoval aj ďalšie podmienky vzniku banky, ako napr. otázku participácie Nemecka, spočívajúcu v kapitálovej účasti Ríšskej banky a vo vyslaní poradcu do direktória Národnej banky. Ten mal spolupôsobiť aj pri zostavovaní štátneho rozpočtu a kontroly pôžičiek poskytovaných Slovenskému štátu. Súčasne sa v tomto dokumente stanovila konkrétna výška sumy /350 mil. Kč/, ktorú mala uvoľniť Národná banka pre Čechy a Moravu /NBČ-M/ pre potreby Slovenskej národnej banky /SNB/, ďalej predpokladala tlač slovenských bankoviek v Harmanci, ako aj vyslanie odborníka pre devizovú oblasť. Už v Berlíne bola stanovená požiadavka aby na čele banky stál „odborník požívajúci authority a vyznačujúci sa dobrými zahraničnými stykmi.“ Keďže Jozef Fundárek a Peter

Zat'ko túto funkciu vzhľadom na svoje poverenie inými úlohami odmietli, padla voľba na Imricha Karvaša, ktorého už od počiatku rokovani presadzoval J. Fundárek. Jeho návrh akceptoval minister financií Mikuláš Pružinský, ktorý ho ako kandidáta na post guvernéra navrhol Slovenskej vláde. Karvaš bol súčasne poverený aj zriadením emisnej banky a vykonaním potrebných menových opatrení. Týmto úlohami bol oficiálne splnomocnený 25. marca 1939 a o tejto skutočnosti bola prostredníctvom ministerstva zahraničných vecí vopred oboznámená Ríšska banka v Berlíne ako aj NBČ-M v Prahe.

Už v deň vyhlásenia Slovenského štátu 14. marca 1939 poveril minister financií vládného dôverníka Jozefa Fundárka dozorom nad bratislavskou filiálkou NBČ-S, ktorá tým fakticky prevzala úlohu centrálnej banky na území Slovenska. Na vypracovaní právnej normy o Národnej banke a slovenskej mene sa v Bratislave koncom marca a začiatkom apríla okrem zástupcov ministerstva financií, ako aj Jozefa Fundárka a Imricha Karvaša podieľali i dvaja riaditelia Ríšskej banky. Slovenská národná banka bola uzákonená vládnym nariadením s mocou zákona č. 44 Sl. z. dňa 4. apríla 1939 a funkciu centrálnej banky začala oficiálne vykonávať o dva dni neskôr, teda od 6. apríla 1939.

Jej akciový kapitál bol stanovený na 100 miliónov korún so 60 % účasťou Slovenského štátu a 40 % účasť vlastníla Deutsche Golddiskontbank Berlin. Nominálna hodnota účastiny bola stanovená na 1.000 Ks. V roku 1944 získal štát 100 %-nú kontrolu nad účasťami Národnej banky a stal sa tak jediným vlastníkom.

Zákon stanovil banke ako hlavné úlohy starostlivosť o stálosť meny, úpravu celkového platobného styku, poskytovanie úverov národnému hospodárstvu ako aj výlučné právo vydávať v Slovenskom štáte bankovky. Súčasne jej vymedzoval obchodnú činnosť, ktorú bola oprávnená vykonávať.

Najvyšším predstaviteľom banky bol guvernér a v jeho zastúpení viceguvernér, obaja menovaní hlavou štátu na obdobie 6 rokov. Za guvernéra, resp. viceguvernéra mohol byť vymenovaný len občan Slovenského štátu a odvolať ho mohla jedine hlava štátu. Guvernérovi prislúchali rozsiahle kompetencie - zúčastňoval sa na zasadnutiach vlády, zvolával a viedol valné zhromaždenia banky, ako aj bankovú radu i riaditeľstvo a menoval predsedu Revidujúceho výboru. Takisto menoval aj všetkých zamestnancov a určoval ich služobné zadelenie i povinnosti. Svoje právomoci vykonával prostredníctvom trojčlenného riaditeľstva.

Profesor Imrich Karvaš, prvý guvernér Slovenskej národnej banky, bol uznávaným národohospodárom, finančníkom a pedagógom. Napísal viacero publikácií, štúdií a článkov z oblasti hospodárskej teórie a praxe. V období prvej republiky bol známym predstaviteľom regionalizmu a v tridsiatych rokoch pôsobil v mnohých ekonomických ústavoch a finančných združeniach, kde zastával vedúce funkcie. V roku 1938 pôsobil krátky čas ako minister ČSR bez kresla, resp. priemyslu, obchodu a živností. Po vzniku Slovenského štátu sa v roku 1939 stal členom Komitétu hospodárskych ministrov, v júni 1941 podpredsedom Poradného a zmierovacieho zboru vo veciach peňažníctva a úverníctva a o rok neskôr bol zároveň menovaný do funkcie predsedu Najvyššieho úradu pre zásobovanie.

Viceguvernérom vláda menovala Jozefa Fundárka, profesora na Univerzite Komenského, ktorý neskôr pôsobil aj ako vedúci tajomník Bratislavskej burzy. V banke pravidelne úradoval len v čase neprítomnosti guvernéra. Na požiadanie guvernéra sa zúčastňoval všetkých porád a rokovaní týkajúcich sa SNB ako aj zasadnutí bankovej rady. Od nástupu Imricha Karvaša na miesto predsedu Najvyššieho úradu pre zásobovanie, ho na jeho požiadanie dočasne zastupoval vo

funkcii guvernéra. Miesta riaditeľov obsadili skúsení bankovní úradníci, pracovníci bývalých slovenských filiálok NIDČ-S. SNI prevzala personál NIDČ-S 81 zamestnancov. V poslednom roku svojho pôsobenia zamestnávala banka viac ako 300 pracovníkov.

Záujmy účastinárov zastupovalo valné zhromaždenie. Muselo sa konať aspoň raz do roka a právo zvolávať ho a viesť prináležalo guvernérovi. Na zasadnutiach sa účastinári oboznámili so správou o poslednom obchodnom roku, súvahou i účtom zisku a straty zaznamenaných vo Výročných účtoch SNI, ako aj so správou Revidujúceho výboru. V ich právomoci bolo schvaľovanie zmeny stanov, prípadne odsúhlasenie zvýšenia základnej istiny.

Kontrolnú funkciu banky vykonával Revidujúci výbor. Jeho úlohou bolo vykonávať revízie všetkých druhov obchodov, ktoré banka prevádzala; skúmať bonitu úverov, revidovať účtovné výkazy a záverečné účty, preverovať rôzne plány a pod. Prvý výbor skladajúci sa z 5 členov volených na 5 rokov menovala vláda. Po uplynutí ich funkčného obdobia malo už nový výbor voliť valné zhromaždenie banky. Správy o revíziách banky predkladal predseda Revidujúceho výboru ministerstvu financií, guvernérovi a vládou zvlášť určenému členovi bankovej rady

Richardovi Buzzimu. O výsledkoch kontroly záverečných účtov banky informoval valné zhromaždenie.

Bankovú radu ako poradný orgán guvernéra tvorilo 8 členov menovaných vládou. Výsadné postavenie v nej mal riaditeľ Rižskej banky vo Viedni Richard Buzzi, ktorého súhlas pri prejednávaní závažných otázok potreboval aj guvernére. Prvé zasadnutie bankovej rady sa konalo 12. mája 1939 a posledná 48. schôdza sa uskutočnila 29. novembra 1944. Banková rada sa schádzala raz mesačne a prejednávala otázky menové, úverové, devízové, správy celoštátneho významu, medzištátne platobné dohody a celouštatné problémy.

Úlohu výkonného orgánu banky plnilo riaditeľstvo pozostávajúce z riaditeľov /administratívneho, úverového, devízového odboru/ a ich námestníkov, prípadne iných úradníkov určených guvernérom. Schádzalo sa spravidla raz týždenne pod vedením guvernéra alebo viceguvernéra a riešilo všetky podstatné záležitosti týkajúce sa činnosti a chodu banky. Zaujímavosťou je, že zo schôdzí riaditeľstva neboli až do polovice septembra 1944 vyhotovované zápisnice pre odmietavý postoj viceguvernéra Fundárka.

Agenda ústredia sa členila na odbory, ktoré sa ďalej delili na jednotlivé oddelenia.

Potreby guvernéra, ako aj právne a personálne záležitosti zabezpečovalo Prezídium. Administratívny odbor viedol celú administratívu banky, otázku obehu platidiel, ústredného účtovania, centrálnej spisovne a hospodárskej správy; Úverový odbor riadil úverovú politiku; evidoval a kontroloval úvery banky i ostatných peňažných ústavov; Devízový odbor viedol medzištátne rokovania, uzatváral dohody so zahraničnými centrálnymi bankami, povoľoval a prevádzal úhrady do cudziny; Revízny odbor vykonával priame i nepriame revízie bánk a ostatných peňažných inštitúcií a Odbor pre výskum konjunktúry sledoval hospodárske procesy na Slovensku i v cudzine.

Z hľadiska územnej pôsobnosti banky sa Slovensko delilo na 6 bankových obvodov s bankovými hlavnými miestami - filiálkami v Bratislave, Banskej Bystrici, Žiline, Ružomberku, Nitre, Prešove a 17 bankovými podružnými miestami - pobočkami. Celkove tak banka priamo alebo nepriamo pôsobila na 23 bankových miestach. Popredné miesto zastával Hlavný ústav v Bratislave, ktorý zabezpečoval potreby ústredia a ostatných filiállok SNB. Bol distribučným miestom platidiel, technického zabezpečenia a pod./ Žilinská filiálka mala najväčšiu a najčulejšiu agendu a po Hlavnom ústave jej patrilo prvé miesto

medzi filiálkami. Do jej obvodu patrila hospodársky významná oblasť Považia. Význam filiálky v Banskej Bystrici vzrástol počas Slovenského národného povstania, kedy sa stala ústredím pre povstalecké územie. Filiálka v Ružomberku začala pracovať v roku 1933 ako filiálka vtedajšej NČ-S. Za Slovenského štátu bola však viac-menej len distribučným miestom platidiel. V jej objekte sa nachádzali rozsiahle trezorové miestnosti, do ktorých bola pred vypuknutím povstania, podobne ako do Banskej Bystrice, prevezená časť platidiel z Hlavného ústavu v Bratislave. Do obvodu nitrianskej filiálky patrila významná poľnohospodárska oblasť, preto vykazovala intenzívnu pokladničnú činnosť. Táto filiálka bola hodnotená ako jedna z najvzornejšie vedených filiállok SNB. Najmladšia filiálka, prešovská, začala svoju činnosť až 24. apríla 1939 v súvislosti s odstúpením Košíc a južného Slovenska Maďarsku a sústreďovala sa hlavne na pokladničnú a výmennú službu. Filiálky riadili guvernérom ustanovení prednostovia a ich námestníci. Pri filiálkach pôsobili guvernérom menovaní „čestní okresní poradcovia“ reprezentujúci najdôležitejšie výrobné odvetvia v obvode filiálky. Ich funkcia mala však výlučne poradný charakter.

Vytvorenie slovenskej meny

Menová rozluka začala zavedením novej meny a to vládnym nariadením č. 45 zo dňa 4. apríla 1939. Slovenská koruna /Ks/ sa delila na 100 halierov a jej hodnote zodpovedalo 31,21 mg zlata. Vzájomný pomer slovenskej a protektorátnej koruny /K/ bol stanovený 1 : 1. Počnúc 6. aprílom 1939 všetky knihy a účty slovenskej štátnej správy a súkromného sektoru na území Slovenského štátu boli vedené v slovenských korunách.

Prvé slovenské bankovky tlačené v Tlačiarňi bankovick NBČ-M /TB NBČ-M/ v Prahe sa od pôvodných československých odlišovali len pretlačou „Slovenský štát“. V dňoch 26. a 27. apríla 1939 vymieňala SNB československé bankovky za bankovky Slovenského štátu s výnimkou päťtisícikorunových, ktoré neboli dané do obehu. V nasledujúcich mesiacoch boli postupne sťahované všetky československé platidlá. Nové slovenské bankovky podľa návrhov akademických maliarov Štefana Bednára a Aurela Kajliča vyhotovila pražská tlačiareň /1.000 Ks bankovky a 500 Ks bankovky/ a nemecká tlačiareň Giesecke & Devrient v Lipsku /100 Ks bankovky a 50 Ks bankovky/. Po vybudovaní tlačiarne Neografia v Martine a zabezpečení technológií a technického vybavenia na výrobu ceninového papiera v Slovenských papierňach v Ružomberku sa počnúc

rokom 1943 niektoré nominály štátovick i bankovick tlačili už aj na Slovensku.

Návrhy slovenských mincí vytvorili známi umelci ako Anton Hám, Andrej Peter, František Štefunko, Gejza Angyal a Ladislav Majerský. Ako prvá bola na prelome júna a júla 1939 razená niklová päťkorunová minca a 26. októbra toho istého roku pri príležitosti voľby prezidenta Slovenskej republiky vydaná strieborná dvadsaťkorunová pamätná minca. Jednokorunovú mincu razila mincovňa až v roku 1940. Z mincovej sústavy bola stiahnutá 25 halierová minca a banka zamýšľala zaviesť 2-korunovú dovtely nepoužívanú mincu, avšak tá sa nakoniec do obehu nedostala. Mince razila Štátna mincovňa v Kremnici.

Menová a úverová politika banky

Za hlavnú úlohu v menovej oblasti si SNB stanovila stabilitu meny, teda udržanie kúpnej sily menovej jednotky. Pre udržanie kurzu menovej politiky sa banka snažila postupovať opatrne v úverovej i devízovej oblasti.

Národná banka vyzývala preto banky žiadajúce o úver aby prostriedky potrebné pre svoje obchody získavali podchytením tezaurovaných peňazí ako aj využitím vlastných zdrojov, keďže sama presadzovala najkrajšiu zdržanlivosť a prisnu cenzúru pri poskytovaní cedulového

úveru. Po vypuknutí vojny proti ZSSR požiadal o úver u SNB aj štát, banka si však vymohla splatenie tejto pôžičky argumentujúc hľadiskom menovým ako aj obavou z úverovej inflácie. Týmito krokmi sa podarilo v prvých rokoch zamedziť inflácii, ktorá sa viditeľne začala prejavovať až v roku 1943 zrýchleným obehom bankoviek vynúteným ani nie tak vnútornými pomermi, ale hlavne financovaním zahraničného obchodu. V ďalších rokoch trpela úverová politika banky v prvom rade vypomáhaním štátu pri financovaní slovensko-nemeckého clearing, ktorý musel byť krytý výdajom nekrytých bankoviek. Ako odozvu na tento nepriaznivý stav zaviedla banka po dohode s ministerstvom financií normatívnu kontrolu úverov všetkých peňažných ústavov. Toto opatrenie ich malo viesť k dôslednejšiemu skúmaniu bonity a účelnosti úverov. Neskôr banka prikrčila aj k reštrikcii cedulových úverov.

V novembri 1944 bolo novelizované vládne nariadenie č. 44 o SNB, podľa ktorého Národná banka už nebola len oprávnená, ale povinná poskytovať úvery štátu, čo umožnilo ich čerpanie bez obmedzenia a akejkolvek kontroly zo strany SNB. Vedenie banky varovalo slovenskú vládu pred katastrofálnymi následkami inflácie a rozvratom meny. Ako možné východisko odporúčalo pristúpiť k

emisii štátoviek, keďže na decembrovom zasadnutí vlády si štát vyhradil právo vydávať štátovky. Nekontrolované úverovanie štátu centrálnou bankou na konci roku 1944 a začiatkom roku 1945, v konečnom dôsledku negatívnym spôsobom poznačilo dobrú pozíciu slovenskej meny i celého hospodárstva krajiny.

Medzinárodný platobný styk SNB

V devízovej oblasti mali pracovníci banky najmenšie skúsenosti, čo bolo dôsledkom toho, že devízový odbor bol v časoch NBČS riadený výlučne z Prahy. Ďalším a nemalým problémom bol nedostatok devízových prostriedkov. Ich zásoby boli uložené v centrále NBČS v Prahe a na Slovensku boli k dispozícii len devízy od exportných firiem a devízy uložené na valutových kontách bánk. Stav devízových rezerv Slovenského štátu sa odhadoval na 30 miliónov korún, čo boli vlastne len pohľadávky slovenských firiem vo voľnej cudzine.

V priebehu roka 1939 bol úplne dobudovaný devízový odbor a banka upravila zahraničný platobný styk, tzv. clearing s Nemeckom, Protektorátom Čechy a Morava, Poľskom a inými štátmi. Vo voľných devízach obchodovala predovšetkým so Švajčiarskom, USA, Švédskom a neskôr i s Tureckom. Podľa formy platobného styku delila okruh štátov

na tri skupiny: voľná cudzina, clearingové štáty a viazaná cudzina. Clearingové štáty ďalej členila do dvoch oblastí. Prvú oblasť tvorili Nemecká ríša, Protektorát Čechy a Morava a Maďarsko, v druhej bolo Taliansko, Juhoslávia, Grécko, Rumunsko, Turecko a Švajčiarsko. V snahe zaistiť devízové prostriedky pokúšala sa banka preorientovať export slovenských firm do najbližších krajín s voľnými devízami ako napr. Švajčiarska, Švédska, ale aj Turecka. Tento zámer sa čiastočne darilo realizovať a nedostatok devíz vyriešilo slovenské hospodárstvo predovšetkým vlastným exportom. Celkovo najväčší podiel na vývoze i dovoze mala Nemecká ríša s Protektorátom Čechy a Morava, ktorý bol od 1. októbra 1940 začlenený do jednotného colného územia rišsko-nemeckého. Do tejto oblasti sa vyvážalo až 80 % produkcie a dovoz tvoril 70 % celkového obchodného obratu. Obchod s Nemeckou ríšou sa realizoval hlavne prostredníctvom jednotlivých clearingových účtov vedených SNB, pričom každý slúžil na platby vymedzených druhov tovarov, alebo finančných výplat. Z nich najvýznamnejšie a najpoužívanejšie boli napr. Warenkonto, slúžiace hlavne na platby za tovar, alebo platby nie priamo s obchodom súvisiace. Cez Interniskonto platilo Nemecko vojenské dodávky zo Slovenska a Arbeiterlohnesparnisse

zabezpečoval transfer zárobkov slovenských robotníkov pracujúcich v Nemecku. Druhým najväčším obchodným partnerom Slovenska bolo do roku 1943 Taliansko, ďalej nasledovali Švajčiarsko, Švédsko, Maďarsko a Rumunsko.

SNB sa snažila aj o vytváranie zlatých depozitov a do roku 1945 sa jej podarilo zhromaždiť viac ako 7 ton zlata. Zlaté rezervy boli na príkaz guvernéra Karvaša deponované v švajčiarskych bankách. Po vojne koncom roku 1946 bol na žiadosť NBČS zlúčený zlatý depozit SNB deponovaný v Švajčiarskej národnej banke so zlatým depozitom NBČS.

Súčasťou zlatého depozitu bol aj výťažok z Fondu hospodárskej samostatnosti nazývaného aj zbierkou na „Zlatý poklad“. Od roku 1939 do tohto fondu prispievali občania drahými kovmi, cennými predmetmi i finančnými hotovosťami. Ministerstvám a im podriadeným orgánom bolo podľa tohto rozhodnutia nariadené odovzdať všetky zlaté predmety, šperky a iné cennosti ktoré vlastnili. Fond spravovala SNB, ale právo manipulovať so zhromaždenými prostriedkami mal minister financií. Vecné dary boli triedené a uložené v Hlavnom ústave v Bratislave, kde ich posudzovala zvláštna komisia odborníkov. Každý darca, ktorý zložil do fondu dar v minimálnej hodnote 100 korún, dostal oceľový prsteň s

nápisom „Slovenský štát ďakuje“, vyrobený v Štátnej mincovni v Kremnici. Židom, ktorí prispeli na zbierku, bez ohľadu na hodnotu daru sa prstene nevydávali.

Zbierka sa realizovala v troch etapách: prvá končila 31. októbra 1940, druhá etapa trvala do 31. júla 1944 a posledná, neúplná tretia etapa bola vyhlásená dňa 1. augusta 1944. Prostriedky získané zbierkou boli sčasti použité na splatenie štátovkového dlhu a roztavené zlato bolo uložené ako zlatá rezerva štátu.

Na záver sa budem venovať najkritickejšiemu obdobiu činnosti banky počínajúc vypuknutím Slovenského národného povstania v auguste roku 1944. Do jeho príprav sa aktívne zapojili aj niektorí zamestnanci Slovenskej národnej banky, vrátane guvernéra a to už v roku 1943. Po dohode s predstaviteľmi odboja boli na pokyn guvernéra Karvaša pod zámienkou evakuácie predisponované ebrovské zásoby platidiel do filiálky v Banskej Bystrici. Táto filiálka mala najvýhodnejšiu geografickú polohu ako evakuačné miesto pre ostatné filiálky a aj najlepšie trezorové vybavenie. Už počas prvých dní povstania sa filiálky dostali do úplnej izolácie od ústredia, ktoré tak stratilo akúkoľvek možnosť ich riadenia. Slovenská národná rada výrazne, aj keď len na krátky čas zasiahla do chodu banky. Nariadením SNR č. 17 zo dňa 14.

septembra 1944 bola filiálka v Banskej Bystrici dočasne poverená výkonom všetkých práv a povinností Národnej banky. Toto nariadenie súčasne stanovilo podriadenosť všetkých filiálok a pobočiek SNB filiálke v Banskej Bystrici, čím sa prakticky vytvorili dve riadiace centrá pracujúce nezávisle od seba. Tento stav trval v prípade ružomberkej filiálky len do 6. septembra a banskobystrickej filiálky do konca októbra, odkedy znovu podliehali bratislavskému ústrediu.

Zmeny vo vedení a evakuácia banky

Ešte začiatkom septembra roku 1944 zatkleo gestapo guvernéra Karvaša. Viceguvernér Fundárek sa vtedy zdržiaval na povstaleckom území, čím bolo na niekoľko dní znemožnené riadenie banky. Zastupovaním guvernéra bol vládou poverený člen bankovej rady Anton Mederly. V tejto funkcii pôsobil len do 23. októbra 1944, kedy bol dekrétom prezidenta republiky odvolaný Imrich Karvaš a na post guvernéra vymenovaný riaditeľ Tatra banky Rudolf Kubiš. Vo funkcii nakoniec nezotrval ani viceguvernér Fundárek, ktorý bol odvolaný koncom vojny 14. marca 1945. Na jeho miesto bol menovaný Ján Balko.

Na poslednej schôdzi riaditeľstva 28. marca 1945 sa zamietla možnosť evakuácie všetkých zásob platidiel SNB mimo územia

Slovenska. Súčasne tu guvernér Kubiš oznámil svoj úmysel odísť do exilu. O deň neskôr bolo na zasadnutí vlády rozhodnuté odtransportovať 180 miliónov korún pre potreby slovenskej vlády v Kremsmünsteri. Zároveň boli na základe príkazu viceguvernéra odsunuté platidlá v hodnote 1,125 miliardy korún do Šaština pre prípad obkľúčenia Bratislavy.

Dočasná správa SNB

V apríli 1945 vydalo Ministerstvo financií Československej republiky príkaz filiálkam SNB na začatie činnosti pod názvom Československý menový úrad. Tento úrad mal suplovať funkcie centrálnej banky na oslobodenom území až do obnovenia činnosti Národnej banky československej. Bolo to v priebehu niekoľkých mesiacov už druhýkrát, kedy na území Slovenska istý čas spolupôsobili dve inštitúcie pre oblasť centrálného bankovníctva. Na to reagovala Dočasná správa SNB príkazom adresovaným filiálkam, ktorým zakazovali používať označenie Československý menový úrad s odôvodnením, že SNB právne neprestala existovať. Postupom času sa situácia stabilizovala a funkcie centrálnej banky na Slovensku až do svojho zániku plnila SNB.

Po oslobodení Bratislavy bola Poverenictvom SNR pre financie zavedená v banke Dočasná správa. Jej úlohou bola

priprava splynutia Slovenskej národnej banky a Národnej banky československej do jednej centrálnej banky so sídlom v Prahe. Okrem tejto prioritnej úlohy sa usilovala i o znovuzískanie majetku banky uloženého v zahraničných bankách, zabraného nemeckou i Červenou armádou a rozkradnutého občanmi.

Jednou z posledných veľkých operácií realizovaných Národnou bankou bolo okolkovanie slovenských platieľ. Cieľom tejto akcie, ktorá prebiehala od júla do septembra 1945 a vyvolala značnú paniku medzi obyvateľstvom, bolo stiahnuť z obehu pengö platidlá na južnom Slovensku, zabrániť dovozu nezákonne získaných platieľ z cudziny, hlavne však zavedenie jednotnej československej meny - koruny československej. Nová mena bola vymieňaná v dňoch 29. októbra až 4. novembra 1945 v pomere 1 Ks : 1 Kčs.

Na území južného Slovenska boli po čiastočnej konsolidácii pomerov zriadené dve filiálky - v Košiciach začiatkom a v Nových Zámkoch koncom augusta 1945. V tom istom mesiaci roku 1945 boli členovia Dočasnej správy Ján Oliva a Ján Michalík vymenovaní do funkcie riaditeľov SNB, ktorí do istej miery mali kompetencie guvernéra i viceguvernéra. Činnosť SNB definitívne ukončil dekrét prezidenta republiky č. 139 zberky zo dňa 19. októbra 1945 o prechodnej úprave právnych

pomerov NIBČS, s platnosťou od 26. novembra. Počínajúc týmto dňom sa Slovenská národná banka stala súčasťou Národnej banky československej a jej bývalé ústredie v Bratislave pôsobilo ako NIBČS, Oblastný ústav pre Slovensko. De iure Slovenská národná banka definitívne zanikla až zákonom č. 38 Sb.z. a n. zo dňa 11. marca 1948, ktorý zrušil vládne nariadenie č. 44 Sl. z. z roku 1939 a zlúčil majetkovú podstatu Slovenskej národnej banky s majetkovou podstatou Národnej banky československej.

Tiaľko k histórii banky a v krátkosti ešte niekoľko informácií o registratúre SNB. Až do roku 1951 sa písomným materiálom pochádzajúcim z činnosti bánk nevenovala žiadna, alebo len minimálna pozornosť, výnimku tvorila azda len Slovenská národná banka ako bývalý emisný ústav. Registratúry finančných inštitúcií boli roztrúsené po celom Slovensku, hlavne však v Bratislave. Prelomovým rokom bol práve rok 1951, kedy na podnet zástupcov Oblastného riaditeľstva Štátnej banky Československej v Bratislave bola vypracovaná koncepcia založenia a činnosti Historicko-dokumentárneho referátu neskôr nazývaného Historický archív. Tu sa mali sústreďovať, evidovať, postupne spracúvať a sprístupňovať všetky dokumenty súvisiace

so slovenským peňažníctvom. Viedajšie vedenie Štátnej banky československej vyzvalo všetky pobočky, aby zhromažďovali a evidovali predmetný materiál. Súčasne bol vydaný zákaz skartácie týchto dokumentov s výnimkou multiplikátov. Podľa pôvodných návrhov sa mal Historický archív stať súčasťou jedného z nasledujúcich oddelení: kancelárie oblastného riaditeľa, štatistického a študijného oddelenia, alebo oddelenia organizácie.

Z dôvodu nedostatkových priestorov bol archív umiestnený v Mariánke v budove bývalého kláštora a organizačne bol začlenený do oddelenia Hospodárske služby. Objekt však nebol vhodný pre trvalé umiestnenie archívu, keďže celá stavba si vyžadovala rozsiahlu rekonštrukciu. Dokumenty boli uložené v šanónoch a balíkoch v enormných množstvách v regáloch, neusporiadane a trpeli nadmernou vlhkosťou.

K prvým pokusom o spracovanie jednotlivých registratúr došlo na prelome 50-tych a 60-tych rokov, čoho dokladom je Harmonogram práce podnikového archívára, v ktorom sa píše o vypracovaní inventárov k fondom. Po vystavaní novej budovy v Bratislave bol celý archív v priebehu rokov 1975 - 1977 presťahovaný z Mariánky na Krajnú ulicu č.27.

Súčasný stav

Písomnosti SNB boli po presťahovaní uložené v štyroch miestnostiach. Sťahovaním a manipuláciou bola narušená registratúra a časť písomností chýba. Napriek tomu terajší stav do istej miery odzrkadľuje usporiadanie vytvorené pôvodcom. Drvivá väčšina písomností bola uložená v pôvodných žanónoch, malá časť bola zakrabicovaná už v súčasnej budove, pričom sa nebral ohľad na pôvodcu dokumentov, čo malo za následok vzájomné zmiešanie registratúr SNB, NBČS a ŠBČS. Nepatrná časť sa zachovala v balikoch vyhotovených pravdepodobne ešte pracovníkmi SNB; jedná sa o správy úverového a devizového odboru. Registratúru tvoria dokumenty pochádzajúce z korešpondencie s nadriadenými inštitúciami /napr. Ministerstvo financií, Úrad predsedníctva vlády/, s rovnocennými inštitúciami /zahraničné emisné banky, ministerstvá/, s podriadenými inštitúciami /filiálky/ ako aj s právnickými a fyzickými osobami /napr. Policajné riaditeľstvo, žiadosti osôb o zmenu peňazí/ a interné písomnosti /obežníky, pokyny, oznamy/. Časť písomností uložil pôvodca registratúry do vecných skupín v rámci odborov.

Preberacie zoznamy, ktoré by nám umožnili určiť pôvodný rozsah registratúry sa zachovali len torzovito. Podľa týchto

zoznamov boli v roku 1962 prevezené do Bratislavy písomnosti filiálky SNB Nitra z pobočky ŠBČS v Nitre a v roku 1992 písomnosti filiálky SNB Banská Bystrica, ktoré boli uložené v podnikovom archíve ŠBČS v Ružomberku.

Napriek uvedeným skutočnostiam zachované písomnosti umožňujú zdokumentovať činnosť banky od jej vzniku až po zlúčenie s NBČS. Rozsah zachovanej registratúry je 50 bm. Jej fyzický stav je napriek dlhotrvajúcemu nevhodnému uloženiu pomerne dobrý i keď sú dokumenty značne znečistené prachom. Časť písomností bola nesprávnym predchádzajúcim uložením poškodená /roztrhané, pokrčené, nečitateľné listy/ do takej miery, že sú nečitateľné a bude nutné ich vyskartovať.

Z obsahovej stránky tvoria písomnosti SNB, hlavne z prvých troch rokov existencie ústavu pomerne ucelený celok. Najucelenejší je administratívny odbor, aj keď agenda jednotlivých oddelení, napr. ústrednej učitárne, ústrednej spisovne a Hlavného ústavu sa zachovala len zlomkovito. Filiálky tvoria z hľadiska rozsahu i obsahu najslabší článok celej registratúry. Písomnosti filiálky Banská Bystrica v rozsahu 1,5 bm tvoria zväčša multiplikáty a z filiálky Nitra sa zachovali len pokladničné knihy /1 bm/. Materiály filiálky Ružomberok boli zničené povodňou

a vyskartované na základe skartačného protokolu z 26. novembra 1992. Registratúry filiálok Prešov a Žilina sa nezachovali vôbec. Najväčšiu výpovednú hodnotu majú zápisnice valného zhromaždenia, bankovej rady, riaditeľstva, dočasnej správy, výročné účty, správy úverového i devízového odboru a iné.

Počas šesťročnej existencie ústavu sa organizačná štruktúra Slovenskej národnej banky zmenila trikrát. Pôvodný Predpis všeobecný č.39 z roku 1939 o organizačnej štruktúre SNB sa nezachoval. Z písomností zachovaných z obdobia prvého roku činnosti banky sa dá zrekonštruovať nasledovná organizačná štruktúra, ktorá je identická s predpisom č.39 z roku 1939. Banka sa vtedy členila na tri odbory: prezídium, administratívny odbor, obchodná pôsobnosť. Súčasťou odboru obchodná pôsobnosť bol úverový a devízový odbor.

Prvá zmena súvisela s poverením banky vykonávať revízie obchodných bánk, čo prinieslo vytvorenie revízneho odboru. Nová organizačná štruktúra SNB nadobudla platnosť 15. mája 1940 a mala nasledovné členenie: prezídium, po ňom nasledoval administratívny odbor, obchodná pôsobnosť - zahŕňovala úverový a devízový odbor, revízny odbor /Predpis všeobecný č.59 zo dňa 29. apríla 1940/. Vytvorenie odboru pre výskum konjunktúry

v roku 1940 rozšírilo počet odborov na päť a táto úprava bola v platnosti od 1. januára 1941. /Predpis všeobecný č.61 z 31. decembra 1940/. V marci 1944 vsúpila do platnosti posledná úprava, ktorou sa zrušilo prezídium a zostali len štyri odbory /Predpis všeobecný č.67 zo dňa 26. februára 1944/.

Využitie fondu

Slovenská národná banka ako banka emisná patrila k najdôležitejším finančným ústavom na Slovensku v rokoch 1939 - 1945. Jej rozhodujúci vplyv na finančný trh a celé hospodárstvo ju zaradil k tým ustanovizniam, ktoré podstatnou mierou spolurozhodovali o ekonomickej stabilite štátu.

Registratúra obsahuje cenné informácie o riadení a toku finančných prostriedkov v období Slovenského štátu. Štúdiom zápisnic valného zhromaždenia, bankovej rady i riaditeľstva umožní zdokumentovať činnosť banky od prvých dní až po začlenenie do NIBČS. Zaujímavé sú písomnosti dokumentujúce vytvorenie a zavedenie slovenskej meny, obeh a evidenciu platidiel, výstavbu novej budovy ústredia i budovy filiálky v Prešove. Dokumenty úverového odboru objasňujú postupy pri poskytovaní úverov a popisujú celkový stav hospodárstva na Slovensku počas vojnového obdobia. Z činnosti devízového odboru sa zachovalo viacero

významných písomností o obchodnej politike banky vo vzťahu k zahraničiu, hlavne však k Nemeckej ríši. Celkový obraz o hospodárení banky dotvárajú zápisnice revízneho odboru, bilančné výkazy a ročné súvahy aktív a pasív zaznamenané v účtovných knihách.

Spracovanie a prístupnenie fondu umožní podrobnejší pohľad nielen na činnosť banky, ale pomôže aj k lepšiemu spoznaniu a pochopeniu fungovania slovenskej hospodárskej sféry v rokoch 1939 - 1945.

Mgr. Miloš Mazúr

Archív NBS

Analyza účtovných písomností fundácií spravovaných Bratislavskou kapitulou v 18. a 19. storočí

Bratislavská kapitula bola významnou cirkevnou inštitúciou, ktorá v mnohých smeroch významne ovplyvňovala život mesta, jeho okolia, prípadne celej uhorskej spoločnosti. Počas dlhého obdobia svojej existencie sa venovala pastoračnej a vzdelávacej činnosti, pôsobila ako hodnoverné miesto a okrem toho vykonávala i rozsiahlu hospodársku činnosť. Táto súvisela so spravovaním jej vlastného majetku, ale i so správou majetku rôznych fundácií, oltárnictiev a cirkevných bratstiev. Ich majetok však kapitula nevlastnila, bol jej len zverený do správy. Účtovné písomnosti fundácií, ktoré sa zachovali v súkromnom archíve

Bratislavskej kapituly budú i predmetom môjho príspevku.

Bratislavská kapitula viedla účtovné doklady spravovaných fundácií dvojakým spôsobom: pre tie väčšie viedla oddelené účtovníctvo a každoročne pre každú z nich vypracovala samostatný záverečný finančný účet. Okrem týchto, asi šiestich samostatných fundácií, spravovala kapitula ešte približne 50 votívnych a 20 tzv. milosrdných alebo svätých fundácií. Pre túto skupinu viedla kapitula spoločné účtovné doklady a vypracúvala jeden záverečný účet. Za základ svojej analýzy som si vybrala účtovné písomnosti dvoch samostatne spravovaných fundácií a

spomenutej skupiny votívnych a milosrdných fundácií.

Účtovné písomnosti votívnych a milosrdných fundácií.

Účtovné písomnosti tejto skupiny fundácií stoja za povšimnutie už z toho dôvodu, že sú odrazom samotného princípu, ktorým sa kapitula a zrejme i iné cirkevné inštitúcie riadili pri správe zverených fundácií. Tento princíp spočíval v tom, že každá fundácia bola spravovaná samostatne a k presunom kapitálu medzi jednotlivými fundáciami nedochádzalo. A toto kapitula dodržiavala pri spravovaní fundácie, ktorej kapitál presahoval 200.000 zlatých ako i fundácii, ktorých hodnota nepresahovala 500 zlatých.

Prvé vyúčtovanie tejto skupiny fundácií pochádza z účtovného roku 1748/1749. Za účtovný rok bolo v tomto prípade považované obdobie od 1.5. do 1.5. nasledujúceho roku. Vyúčtovanie však obsahovalo len príjmy a výdavky votívnych fundácií v príslušnom roku. Vyúčtovanie sa robilo mesačne, pričom na ľavej strane dokumentu sa nachádzala tabuľka, do ktorej sa vpisovali mená fundácií, z prostriedkov ktorých sa v príslušnom mesiaci slúžili omše. Za menom fundácie sa uviedol mesačný príjem príslušnej fundácie a koľko sa z tejto sumy vyplátilo

muzikantom, zvonárovi, chudobným a kanonikovi za odsľúžené omše. Právu stranu dokumentu tvoril zoznam kanonikov spolu s príjmami, ktoré mali v príslušnom mesiaci za slúženie zádušných omší. Tento druh dokumentu však poskytoval údaje iba o tom, koľko zádušných omší sa slúžilo v príslušnom mesiaci a aké príjmy mali za ich odsľúženie kanonici kapituly. Chýba tu však celkový prehľad existujúcich votívnych fundácií s výškou ich kapitálu a komu bol tento kapitál požičaný.

Ucelený obraz o spravovaných votívnych a milosrdných fundáciách nám poskytuje až vyúčtovanie z účtovného roku 1771 - 1772. Toto vyúčtovanie malo podobu knihy a bolo vypracované veľmi starostlivo po stránke formálnej i obsahovej. Kniha bola rozdelená do piatich častí. Prvú časť tvoril zoznam votívnych fundácií usporiadaný abecedne podľa mien fundátorov. Pre každú fundáciu bol vypracovaný samostatný záznam, ktorý obsahoval už spomenuté meno fundátora s údajmi o tom kedy, akú sumu a na aký účel ustanovil. V zázname bolo ďalej uvedené ako často sa má omša slúžiť - mesačne, štvrtročne alebo ročne. Záznam dopĺňali informácie o tom, kedy a komu sa kapitál fundácie požičal. Za abecedným zoznamom votívnych fundácií sa nachádzal zoznam svätých alebo milosrdných fundácií.

Zoznam bol usporiadaný abecedne a pre každú fundáciu bol vypracovaný samostatný záznam, ktorý obsahoval rovnaké informácie ako záznamy votívnych fundácií. Druhá časť knihy podáva sumárny prehľad o dlžníkoch tejto skupiny fundácií. Údaje sú spracované v tabuľke, v ktorej sa pri mene dlžníka uvádza výška požičanej sumy a príslušný ročný úrok, dátum odkedy sú peniaze požičané a ktorej fundácii požičaný kapitál patrí. V tomto zozname tvoria votívne fundácie jednu skupinu. Túto časť knihy uzatvára celostranový sumár spravovaných fundácií spolu s výškou kapitálu, ktorý jednotlivé fundácie vlastnia. Tretia časť zachytáva príjmy jednotlivých fundácií v príslušnom roku. Aj táto časť má podobu tabuľky, ktorej základ tvorí abecedný zoznam dlžníkov. V ďalších rubrikách sa uvádza, za aké obdobie a z akej sumy dlžník úroky zaplatil. Aj táto tabuľka uvádza, ktorej fundácii prijaté úroky patria. Votívne fundácie tvoria opäť jednu rubriku. V štvrtej časti je uvedený zoznam dlžníkov, ktorí zanedbali platenie úrokov z požičaného kapitálu. Pri mene dlžníka sa uvádza, za aké obdobie úroky nezaplatil, z akej sumy a ktorej fundácii kapitál patrí. V piatej časti sú zachytené výdavky príslušného účtovného roku. Túto časť dopĺňa záverečný sumár o tom, koľko každej fundácii ostalo z predošlého

účtovného roku. Úplný záver celej knihy tvorí zoznam chýb, ktoré v účtoch našli revizori a stanovisko správcu fundácií k zisteným nedostatkom. Záverečné ročné vyúčtovanie v tejto podobe sa viedlo do roku 1784. V nasledujúcich rokoch sa opäť ujala zošitová podoba záverečného vyúčtovania. Po obsahovej stránke ho tvorili rôzne kombinácie tabuliek, ktoré boli obsahom účtovných kníh z rokov 1771 - 1784. Od roku 1817 získali ročné záverečné účty podobu, ktorú si zachovali až do roku 1900. Z tohto roku pochádza posledné záverečné vyúčtovanie zachované vo fonde. Od roku 1828 má toto záverečné vyúčtovanie podobu viazanej knihy s predtlačenými rubrikami. Z obsahu týchto kníh vyplýva, aký kapitál jednotlivé fundácie vlastnia, komu bol tento kapitál požičaný, aké úroky mal dlžník v príslušnom roku zaplatiť a akú časť z nich nezaplatil. Rovnako sa v účtoch uvádza, aké boli výdavky fundácií v príslušnom roku a koľko každej fundácii kapitál patrí.

Zachované účtovné doklady fundácií tvoria najmä záverečné účty, v každom fonde sa však nájde niekoľko výnimiek. V prípade votívnych fundácií sú to najmä finančné denníky, ktoré sa zachovali z rokov 1800 - 1803 a 1804 - 1805. Tieto finančné denníky boli vedené podľa jednotlivých mesiacov a zachytávali

každodenné príjmy a výdavky spravovaných fundácií. Ďalší finančný denník pochádza z roku 1810. Z tohto roku sa vo fonde zachovala aj kniha obligácií *Elenchus obligatoralium*. V tomto roku došlo aj k zmene chápania účtovného roku a účtovné knihy sa prestali viesť od 1. mája do 30. apríla nasledujúceho roku a účtovný rok sa začal kryť s kalendárnym.

Jazykom účtovných písomností tejto skupiny fundácii bola latinčina až do roku 1889. Od tohto roku až do roku 1900 bola jazykom účtovných kníh maďarčina.

Fundácia svätého Štefana.

Fundácia sv. Štefana vznikla rozhodnutím Miestodržiteľskej rady v roku 1792. Základom jej majetku sa stal kapitál Bratstva sv. Štefana. Toto cirkevné bratstvo pôsobilo až do roku 1788 na pôde Bratislavskej kapituly. V uvedenom roku boli všetky cirkevné bratstvá nariadením Jozefa II. zrušené a ich majetok prešiel pod správu Uhorskej kráľovskej komory. Rovnaký osud postihol i Bratstvo sv. Štefana. Po smrti Jozefa II. sa časť majetku cirkevných bratstiev vrátila pôvodným správcom, hoci v pretransformovanej podobe.

Uvedené okolnosti vzniku fundácie ovplyvnili i charakter zachovaných účtovných písomností. Za úvod k nim

možno považovať Likvidačno-odovzdávajúci protokol, ktorý rečou čísiel zachytáva celý proces transformácie Bratstva sv. Štefana na fundáciu rovnakého mena. Protokol má štyri časti. Prvá z nich podáva obraz o stave kapitálu bratstva v období rokov 1765 - 1788, v druhej časti sú zaznamenané príjmy z úrokov požičaného kapitálu v poslednom období existencie bratstva v období medzi rokmi 1788 - 1792. Obe tieto časti majú tabuľkovú podobu. Tretia časť obsahuje súhrnné spracované údaje z oboch tabuliek a súpis kapitálu, ktorý sa stal majetkom fundácie. Ďalej nasleduje rozpis majetku fundácie, medzi jej jednotlivé časti a študijný fond. Štvrtú, záverečnú časť protokolu tvoria podpisy prefekta a kontrolóra Prefektorátu gen. kráľov. pokladnic ako spracovateľov protokolu a zástupcov Dozorného úradu Miestodržiteľskej rady ako revízorov. Podpisy sú doplnené pečatami, z nich sa však zachovali len červené odtlačky ako svedectvo ich niekdajšej prítomnosti na dokumente. Záver celého protokolu tvorí zápis o prevzatí majetku Bratislavskou kapitulou a toto odovzdanie je potvrdené pečatou Bratislavskej kapituly a podpisom prefekta Bratislavského 30-tkového úradu Žigmunda Wettsteina s pečatou úradu. Pečať kapituly je s clonou, pečať Bratislavského 30-tkového úradu je

odtlačená do vosku. Obe sa zachovali v dobrom stave.

Zovšeobecnením poznatkov z tohto protokolu je poznanie, že kapitál zrušených cirkevných bratstiev komora spravovala a účtovala oddelene a z kapitálu, ktorý si sama požičala, platila do roku 1790 3,5 % ročný úrok, v období rokov 1790 - 1792 to bolo 5 % ročne. Z protokolu taktiež vyplýva, že kapitál novovzniknutej fundácie sa mal rozdeliť na tri rovnaké časti. Prvá tretina - Fond konvertitov sa mala využívať na podporovanie chudobných konvertitov, úroky z druhej tretiny, teda z Fondu rozvoja boli určené na štipendiá pre chudobných študentov - konvertitov šľachtického pôvodu. Táto tretina kapitálu bola rozhodnutím Miestodržiteľskej rady ešte v roku 1787 pričlenená k študijnému fondu.

Bratislavská kapitula ako inštitúcia poverená správou fundácie bola povinná každoročne zaslať Miestodržiteľskej rade vyúčtovanie zo svojej činnosti. Tieto ročné účtovné výkazy tvoria i hlavnú časť zachovaného archívneho fondu fundácie. Presné pravidlá pre vypracovanie týchto dokumentov pre Miestodržiteľskú radu navrhol v roku 1796 kanonik Juraj Rietzinger ako začínajúci správca fundácie a po ich schválení konzistoriom Bratislavskej kapituly sa zachovávali až do

roku 1842/43, z ktorého máme posledné ročné vyúčtovanie fundácie. Záverečné vyúčtovanie malo dve časti: Záverečný finančný účet a Ročný účtovný výťah stavu aktív a pasív, ktorý sa vypracúval osobitne pre obe časti fundácie.

Záverečný finančný účet mal podobu zošita formátu A₃ alebo A₄. Prvá časť zošitu tvorí tabuľka, ktorá prehľadným spôsobom zaznamenáva príjmy Fondu konvertitov a poskytuje tieto informácie:

- kedy, koľko a komu sa požičalo
- výška úroku v percentách
- časové rozpätie, za ktoré sa úrok v príslušnom roku platí
- presná suma, ktorú úrok predstavuje
- aká časť úroku sa naozaj zaplatila
- dlh, ktorý vznikol z nezaplatenia úrokov v minulosti alebo v príslušnom roku.

Pod tabuľkou sú uvedené výdavky, ktoré musel Fond konvertitov uhradiť. Niekedy sa uvádza aj výška kapitálu, ktorý fond vlastní. Druhú časť dokumentu tvorí zoznam konvertitov, ktorým bola poskytnutá podpora. Tretiu časť záverečného finančného účtu tvorí vyúčtovanie Fondu rozvoja. Tvorí ho tabuľka príjmov tejto časti fundácie, za ňou nasleduje prehľad kapitálu v obligáciách a chronologicky zaznamenáva príjem

úrokov. Po príjmovej časti nasleduje rozpis výdavkov tejto časti fundácie.

Ročné finančné výťahy - už z názvu týchto dokumentov vyplýva, že ide o prehľady, ktoré každoročne zachytávajú aktíva a pasíva oboch častí fundácie. Obe časti fundácie majú svoj vlastný ročný finančný výťah pre každý hospodársky rok a zachytené údaje sú až na zoznam konvertitov totožné so záverečným finančným účtom. Príjmy oboch fondov fundácie sú spracované v tabuľkách, za nimi nasleduje rozpis výdavkov. Na konci oboch dokumentov sú podpisy správcu fundácie, dvoch revízorov a záverečné vyhlásenie o správnosti údajov.

Ročné účtovné výťahy dopĺňajú potvrdenky - kvitancie, ktorými Košická pokladňa konvertitov potvrdzovala príjem každoročnej podpory z fundácie. Potvrdenka má podobu voľného listu so záhlavím Quitancia, pod ktorým je text. V texte sa uvádza, aká suma bola z Fondu rozvoja Fundácie sv. Štefana Košickej pokladni konvertitov vyplatená v príslušnom roku, kto peniaze vyplatil a kto ich prijal. Vľavo pod textom je dátum, vpravo podpis správcu Košickej pokladne konvertitov, medzi nimi je pečať s clonou.

Záverečné ročné účty tvoria základ zachovaných účtovných dokumentov tejto fundácie. Okrem nich sa však vo fonde ešte

zachovali tzv. pripájacie dokumenty - Instrumentum resignationes, ktoré sa vypracúvali pri výmene správcu fundácie. Dokument obsahoval prehľad stavu aktív a pasív ako i pokladničnej hotovosti oboch častí fundácie k príslušnému dátumu. Prílohy tvorili predchádzajúce odovzdávajúce dokumenty a účtovné doklady z príslušného účtovného roku.

Fundácia Františka Töröka.

Fundácia Františka Töröka, ako to už vyplýva z názvu, je príkladom fundácie, ktorú založila súkromná osoba. Jej zakladateľ, radca Uhorskej kráľovskej komory František Török vo svojom testamente z r.1766 ustanovil, aby sa po jeho smrti celý jeho hnutelný i nehnuteľný majetok predal a zisk z dražieb sa použil na založenie fundácie. Fundácia mala niesť jeho meno a mala ju spravovať Bratislavská kapitula. Každoročný zisk z kapitálu fundácie sa mal rozdeliť na tri rovnaké časti. Prvá tretina sa mala použiť na zlepšenie života sirot v Bratislavskom chudobinci, druhá bola určená na podporovanie chudobných obyvateľov Bratislavy, ktorí sa hanbili žiť. Z polovice poslednej tretiny sa mali vyplácať štipendiá pre študentov - konvertitov, druhá časť tejto tretiny bola určená na ďalší rozvoj fundácie. Uvedené okolnosti vzniku ako aj ciele fundácie ovplyvnili i skladbu

účtovných dokladov, ktoré sa zachovali vo fonde tejto fundácie. Samotné účty fundácie boli spočiatku vedené dosť nejednotne a čiastočne i neprehľadne.

Fundácia začala svoju činnosť presne rok po smrti fundátora a v tomto období sa ešte stále predával majetok Františka Töröka, platilo sa za dražby, vyplácali sa mzdy služobníctvu a pod. Preto sa vyúčtovanie z tejto činnosti prelína s účtami samotnej fundácie. Mená podporovaných osôb sa v záverečnom vyúčtovaní zväčša neuvádzajú, niekedy nás len poznámka odkazuje na ďalšie zošity, kde sú tieto mená uvedené. Významným zásahom do činnosti fundácie bolo nariadenie Jozefa II. v roku 1787, podľa ktorého prešla správa všetkých fundácií do kompetencie Miestodržiteľskej rady. Rovnaký osud postihol aj törökovskú fundáciu. Kapitula, ako správca tejto fundácie, musela vypracovať súhrnné vyúčtovanie majetku tejto fundácie a odovzdať ho spolu s obligáciami i peniazmi v hotovosti predstaviteľovi Bratislavského tridsiatkového úradu. V dôsledku ďalších jozefinských reforiem bola jazykom týchto účtovných dokumentov nemčina. Toto vyúčtovanie je vlastne takmer totožné s bežným ročným záverečným účtom, ale je podrobnejšie a jednotlivé výdavky sú vysvetlené. Vyúčtovanie obsahuje i zoznam

podporovaných osôb zo všetkých častí fundácie. Súčasťou tohto vyúčtovania je prehľad obligácií, ktoré fundácia vlastnila. Súpis má podobu tabuľky, ktorá obsahuje nasledujúce údaje: poradové číslo obligácie, meno dlžníka, výšku dlhu, výšku úroku vyjadrenú v percentách, v akých intervaloch sa úroky platia, kedy boli úroky zaplatené poslednýkrát a či bol dlh intabulovaný, dátum od kedy má dlžník peniaze požičané. Dokument má i záverečnú klauzulu s pečaťami predstaviteľov Bratislavského tridsiatkového úradu i Bratislavskej kapituly.

V roku 1790 bola správa fundácie ako i jej majetok odovzdaný späť do správy Bratislavskej kapituly. Odovzdávací protokol bol už v latinčine a opätovne bola použitá osvedčená podoba tabuliek. Prvá tabuľka sumarizovala aké obligácie odovzdala Bratislavská kapitula Bratislavskému tridsiatkovému úradu. V druhej tabuľke sa uvádza, koľko sa z tohto kapitálu medziasom požičalo Uhorskej kráľovskej komore. Nasledujúcu tabuľku tvorí zoznam obligácií, ktoré zostali u súkromných dlžníkov a posledná z nich je prehľadom o zaplatených úrokoch za obdobie 1787 - 1790. Protokol podpísali dvaja kanonici a prefekt s kontrolárom z Prefektorátu gen.kráľ. pokladnic.

Podoba záverečných účtov sa po roku 1790 v podstate ustálila. Dá sa povedať, že boli podobné ako v prípade Fundácie sv. Štefana a preto ich už nebudem opisovať tak podrobne. Základ účtovných dokumentov vždy tvorí tabuľka s prehľadom obligácií, prípadne sú v tabuľke spracované aj príjmy z úrokov. V prvej polovici 19. storočia sa k jednému účtovnému roku viazali niekedy až 4 zošity s rôznymi menami, údaje v nich sa však prekrývali. Od roku 1839/1840 mal zošit s vyúčtovaním aktív a pasív predtlačené rubriky. K definitívnemu zjednoteniu ročných záverečných účtov Törökovskej fundácie došlo v polovici 19. storočia. Od roku 1847/1848 mal záverečný finančný účet podobu viazaného zošita, ku ktorému pribudol zväzok s prehľadom aktív a pasív fundácie. K poslednej zmene v účtovníctve tejto fundácie došlo v roku 1869. Prvou zmenou bolo, že účtovný rok sa začal kryť s rokom kalendárnym a na vypracovanie záverečných účtov sa používali dva zošity s predtlačеныmi rubrikami. Prvý zošit podával informácie o tom, aký bol príjem fundácie a koľko z neho patrí jej jednotlivým častiam. Výdavky sú rozdelené do skupín označených rímskymi číslicami. Súčasťou výdavkovej časti záverečného účtu sú i zoznamy osôb, ktorým bola v príslušnom roku priznaná podpora z

fundácie. Posledné vyúčtovanie pochádza z roku 1890. Jazykom účtovných kníh fundácie Františka Töröka bola latinčina. Výnimkou bolo len obdobie spomenutých rokov 1788 - 1790, kedy boli účty vedené v nemčine. K ďalšej krátkodobej zmene došlo v rokoch 1844 - 1846, kedy bola jazykom účtovných dokumentov maďarčina.

Záver.

Prínosom účtovných písomností fundácii je skutočnosť, že pokrývajú dlhšie časové obdobie ako iné písomné pramene, ktoré sa k nim viažu a teda rozširujú a dopĺňajú poznanie ich fungovania a pôsobenia. Zovšeobecnené poznatky z účtovných dokumentov nám zase dokresľujú prostredie a vzťahy, v ktorých fundácie pôsobili ako i celkové ekonomicko-spoločenské pomery príslušného obdobia. Zo spomenutých dokumentov si možno vytvoriť predstavu o bežných úrokových sadzbách v príslušnom období a o vývoji inštitútu intabulácie dlhu. Účtovné doklady z rokov 1787 - 1790 sú svedectvom o tom, ako s majetkom fundácii hospodárila Miestodržiteľská rada a akým spôsobom majetky fundácii prevzala do svojej správy a potom ich opätovne vrátila pôvodným správcom.

Ingrid Kušnieráková

Catherine Dhérentová /Francúzsko/ a Ochrana a opatrenia v prípade havárii a pohrôm - George MacKenzie /Škótsko/. Večer sa konala recepcia v Archive Otvorenej spoločnosti spojená s prezentáciou knihy „Open Society Archives“ a otvorením a prehliadkou výstavy konzervátorských a reštaurátorských prác maďarských odborníkov.

Ďalší deň pokračovala konferencia štyrmi prednáškami a panelovou diskusiou na tému Politika a stratégia ochrany. Predsedajúcou bola Edwina Petersová z Národného archívu Trinidad & Tobago, prednášatelia Hartmut Weber /Nemecko/ „Stratégia ochrany Krajinského riaditeľstva archívov v Baden-Württembergu“, Fieke Krikhaarová /Holandsko/ „Stratégia ochrany v Holandsku“, Ralph Manning /Kanada/ „Národná stratégia pre ochranu knižničných zbierok“ a Gabriella Albrecht /Maďarsko/ „Tvorba politiky ochrany v maďarských archívoch - prvé kroky“. Potom pokračovala panelová diskusia na uvedenú tému - stratégia regionálnej ochrany pre Afriku, Áziu a Oceániu, Európu a Severnú Ameriku a Latinskú Ameriku a Antily, za účasti expertov zastupujúcich príslušné regióny - Ndiyoi Mutiti /Národný archív Zambie/, George Nichols /Austrália/, Lorenz Mikoletzky /Rakúsko/ a Patricia Galeana /Mexiko/. Ďalšie zasadnutie bolo zamerané na

problematiku ochrany a prístupňovania svetového dokumentárneho dedičstva a bohatstva. Za predsedníctva Ndiyoi Mutiti /Národný archív Zambie/ vystúpili Peter Drenth a Yola de Lusenetová z Európskej Komisie pre ochranu a prístupňovanie.

Popoludní nasledovala prehliadka niektorých pamätihodností Budapešti a návšteva Maďarského krajinského archívu. Večer sa konala pre účastníkov recepcia na Švajčiarskom veľvyslanectve v Budapešti.

Ďalší deň pokračoval štvrtým plenárnym zasadnutím na tému Vývoj poznania a prenos informácií. Problematika sa týkala stálosti a trvanlivosti rôznych nosičov, papiera, filmov i digitalizačných technológií. Odzneli v ňom nasledovné prednášky: David Grattan /Paul Bégin, Bill Peters - Kanada/ „Stálosť papiera - rozvoj a dôsledky kanadskej normy“, Xu Shipping /Čína/ „Stálosť papiera a niektorých ďalších nosičov“, Peter Z. Adelstein /USA/ „Stálosť digitálnych informácií“ a Viktor A. Ustinov /Rusko/ „Konceptia určovania stálosti filmových médií a jej experimentálna a praktická realizácia v Rusku“. Diskusia k otázkam ochrany potom pokračovala pod vedením Christopha Grafa /Švajčiarsko/.

Popoludňajší program pokračoval zasadnutiami delegátov a jednotlivých výborov MRA. Konferencia bola prakticky ukončená slávnostným gala-večerom.

Dovoľujem si touto cestou
poďakovať Slovenskému národnému

archívu v Bratislave a firme EMBA Trade,
s r.o., ktorí umožnili moju účasť na tomto
podujatí.

Jozef Hanus

Naši jubilanti

K životnému jubileu srdečne gratulujeme a prajeme veľa zdravia, šťastia, osobných a
pracovných úspechov našim kolegom:

PhDr. Balogh Adam	ŠOBA Bratislava
PhDr. Bodnárová Miroslava, CSc.	ŠOBA Prešov
Hábová Marta	VÚB Bratislava
Mgr. Hodasová Katarína	ŠOBA Bratislava
Mgr. Kadlečíková Melánia	ŠOKA Nové Zámky
Králiková Veronika	ŠOKA Prešov
RNDr. Mináriková Jarmila	SNA Bratislava
PhDr. Palkovič Stanislav	ŠOBA Bytča
Schullerová Jana	ŠOBA Bratislava
Prof. PhDr. Sokolovský Leon, CSc.	FF UK Bratislava

Vydáva Spoločnosť slovenských archívárov 10 x ročne

Redakčná rada: V. Nováková, L. Vrtel', J. Hanus, Z. Kollárová, I. Graus,

V. Hrtánková, V. Morišová

Technická úprava: ŠOKA v Šali, J. Benciová

Náklad: 380 ks

Povolilo: MK SR 1472/96